



نخستین همایش ملی اخلاق و عرفان در ادب فارسی

بررسی کاربرد انواع کنش‌های گفتاری در غزلیات حافظ

محمد عطارزاده

چکیده

دیوان حافظ بی‌شک یکی از غنی‌ترین، دلنشین‌ترین و والاترین مجموعه‌های شعر است. این مجموعه براساس محتوای غنی دینی و عرفانی، منبعی بسیار گسترده جهت مطالعات در حوزه‌های گوناگون از ادبیات تا روانشناسی و جامعه‌شناسی است. نظریه کنش‌های گفتاری به موضوع کنش‌ها (اعمالی) می‌پردازد که با زبان می‌توان انجام داد. در مجموعه غزلیات حافظ، بررسی انواع کنش‌ها و زیرمجموعه‌های آن‌ها و نیز بررسی بسامد و تحلیل فراوانی انواع کنش‌ها، به ما نشان خواهد داد که تا چه اندازه غزلیات حافظ با مباحث موجود در نظریه کنش‌ها منطبق است و انواع کنش‌ها تا چه اندازه و به چه شکل در غزلیات حافظ به کار رفته‌اند. این چیزی است که در این پژوهش به آن پرداخته می‌شود. برای این کار، ۵۰ غزل از بین غزلیات بیشتر شناخته شده و قطعی حافظ، جهت بررسی انتخاب شدند و انواع کنش‌ها و زیرمجموعه‌های کنش‌های موجود در آن‌ها مشخص شد. سپس فراوانی و علت کاربرد هر نوع کنش با ذکر نمونه توضیح و تحلیل شد. نتایج بررسی‌ها نشان داد که غزلیات حافظ به نحوی ظریف و دقیق با مباحث نظریه کنش‌های گفتاری تا حد زیادی تطابق دارد.

واژگان کلیدی: حافظ، کنش گفتاری، غزلیات



نخستین همایش ملی اخلاق و عرفان در ادب فارسی

کارشناس ارشد زبان شناسی، مدرس دانشگاه جامع علمی-کاربردی، مرکز علمی-کاربردی هلال
احمر کرمان muhammadattarzadeh@yahoo.com

۱. مقدمه

طراز پیرهن زرکشم مبین چون شمع که سوزهاست نهانی درون پیرهنم
شعر حافظ بدون هیچ شکی یکی از غنی‌ترین، عرفانی‌ترین و والاترین نمونه‌های شعر
عرفانی و غنایی فارسی است که نه تنها در محدوده گستره زبان فارسی، که در پهنای دنیای شعر و
ادب نیز یکی از بی‌بدیل‌ترین نمونه‌های شعر است. گمان آن نمی‌رود که بر بالای تاقچه یا در
کتابخانه هیچ ایرانی باشد که دیوان حافظ شیرازی در آن جلوه نکند. شعر حافظ به دلیل عرفان
عمیق و مفاهیم انسانی و مذهبی گنجانده شده در آن به همراه عناصر زیبایی‌شناختی و ادبی،
اقیانوسی را جهت اکتشاف پیش روی پژوهشگران رشته‌های مختلف گذاشته است؛ از ادبیات گرفته
تا روانشناسی، جامعه‌شناسی، عرفان، فلسفه و زبان‌شناسی. شعر حافظ به این دلیل که سرشار از
اشاره‌های سربسته و نکته دار به مسائل ناگفتنی است از دیدگاه‌های گوناگون بررسی شده است.
در پژوهش حاضر سعی شده است تا غزلیات دیوان حافظ از دیدگاه نظریه کنش‌های
گفتاری (Speech-Act Theory) بررسی شوند. برای این منظور تعداد ۴۰ غزل از بهترین و
شناخته شده‌ترین غزلیات حافظ انتخاب شده و برپایه مباحث و تقسیم‌بندی‌های مطرح شده در این
نظریه بررسی شده‌اند. نظریه کنش‌های گفتاری که توسط آستین^{۲۹} برای نخستین بار مطرح شد و
وی نظریاتش را در کتابی به نام «چگونه کلمات کار انجام می‌دهند؟»^{۳۰} (آستین، ۱۹۶۲) و بعدها
توسط سرل^{۳۱} کامل شد، به بیان این موضوع می‌پردازد که زبان نقشی فراتر از بیان احساسات و
توصیف و توضیح واقعیات و جهان خارج دارد و به عنوان مثال جمله: «این جاده باز است» را
می‌نویسد و بیان می‌کند که اگر این جمله توسط شخص دارای شلاحیت و در موقعیت مناسب
گفته شود، می‌تواند منجر به عمل باز شدن یک جاده منجر شود.

^{۲۹} John Langshaw Austin

^{۳۰} How to do things with words

John R. Searle^{۳۱}